

Tallinna keskkooliõpilaste erikeelest.

Järgneva kirjutise ülesandeks on juhtida tähelepanu uurimisväljale, mis siiaaani üldse ja eriti meil Eestis on olnud söödis. See on argoo.

Püüan algul argoo mõistet ja levimist pisut valgustada. Erikeeel ehk argoo on sõnade ja tähenduste kompleks, mis ei kuulu vastava keele normaal-sõnastikku, vaid mida tarvitatakse mõnes ühiskonnakihis kas saladuste varjamise abinõuna või üldkeele väljendite asendajana. Kuna murded varieeruvad horisontaalses suunas, võime argoosid eraldada vertikaalses suunas. Neid esineb samas paigas asuva ühiskonna erihihtides.

Hariliku keele tähtsamaks eesmärgiks on puhtintellektuaalse selgitamise otstarve. Erikeelet ei pruugi seda eesmärki olla. Harilikult ei tarvitata argoosõna sellepärast, et ta oleks intellektuaalselt otstarbekohasem kui üldtarvitatav, vaid sellepärast, et ta on värskem ja kujukam harilikust sõnast. Püüd kujutada, piltlikult ette kanda, appelleerida tunnetele on argool ühine luulekeelelega.

Argoosõnad suuremalt osalt ei väljenda mõisteid, mida harilik keel ei suudaks väljendada sama hästi. Kuid see ei tähenda, et mõnel juhul erikeele sõna ei või parem ja

väljendusrikkam olla kui üldtarvitatav. Niisugusel korral võib juhtuda, et vastav sõna võetakse ta paremuse tõttu üldtarvitusele. Ja keeltes leiamegi sõnu, mis algselt on kuulunud erikeeltesse. Nii on inglise keeles sõnad *rogue* 'kelm', *mob* 'mass, lihtrahvas', *humbug* 'pettus; tühi loba' The Encyclopedia Britannica järele algselt erikeelde kuulunud. Eesti keeles võib seda vist sõna *johannes* 'konstaabel' kohta öelda¹.

Juba laste juures leiame sagedasti erikeelt. Lastel tekivad need mängutungist, mis muidugi ka täiskasvanute juures on erikeelte tekkimisel tähtsaks teguriks. Üks laste erikeele liike on sõnade ümberpööramine. Sõna lugedes või hääldades alatakse lõpust. Teiseks liigiks, mis laste juures väga laialt levinud, on sõnadele teatud erisilbi lisandamine, mis peab asjasse mittepühendatule sõnad arusaamatuks tegema. Näiteks *minver eiver tulver* 'mina ei tule' — igale sõnale on lisatud silp *-ver* juurde. Ehk *mibina läbähensibinna* 'mina lähen sinna' — iga sõna esimese silbi järele lisatakse *-bi*. Neid liike esineb prof. *Ojansuu*² järele paljude teiste lastekeele liikide hulgas ka Soomes. Viimast liiki mainib ka dr. J. Mägiste oma artiklis lastekeelest „Eesti Keeles“ III (1924), lk. 2.

Veel enam kui lastel leiame aga erikeelte tarvitamist täiskasvanute juures.

*Lasch*³, kes eriti loodusrahvaste erikeeli on uurinud, käsitleb järgmisi erikeelte tüüpe: 1) naiste, 2) nõiduse, 3) sotsiaalse päritoluga erikeeled ja 4) laste ja täiskasvanute naljandkeeled. Loodusrahvaste juures on mõne suguharu naistel meeste omast väga erinev keel. Siin mängivad tähtsat osa rääkimise keelud. Näiteks on sagedasti naistele keelatud lähemate meessugulaste nimede tarvitamine. Niisugusel puhul leitakse nende jaoks uued nimetused. Teiseks tähtsaks teguriks erikeelte tekkimisel on ebausk. Seda näeme kõigi nõiduseargode juures. Näiteks mõne haruldase taimede otsimisel tarvitatakse erikeelt, sest valitseb ebausk, et üldtarvitatava keele kõnelemisel taimi ei leita. Kolmas tüüp on selleks erikeelteklassiks, mida peaaesjalikult kultuurmaades kohtame ja kuhu peale alg-

¹ Vt. üliõp. K. Hermlini käsikirjalist kogu sõdurite erikeelest (Tartu ülikooli filosoofiaseminari arhiivis).

² H. Ojansuu, Suomen kielen tutkimuksen työmaalta. I, lk. 80—97.

³ R. Lasch, Sondersprachen und ihre Entstehung. Wien, 1907.

ja keskkooliõpilaste argoo kuuluvad kurjategijate, sõdurite, üliõpilaste j. t. erikeeled.

Kõik viimaksnimetatud erikeeled on tekkinud analoogilistes oludes. Kõik need rahvakihid moodustavad enam või vähem eraldatud kogu, kellel ühised huvid ja elamused, mis tekitavad ühistunde. Erikeel võlgneb oma olemasolu osalt teistest eraldatud klassi ühistundele, osalt tahte luua midagi omapärast, harilikust keelest erinevat, mis oleks arusaadav ainult omadele.

Kuid mitte ainult eraldatud kogudes ei teki niisugusel teel uusi sõnu, vaid tung neid luua pesitseb võib-olla suures osas inimesis. Mõnel inimesel on üldse raske rääkida harilikku, üldtarvitatavate sõnadega. Neil on 'tarve luua ikka midagi isikulist. Sellepärast on ka mõne inimese kõnelus pildirikkam ja vaimukam. Kuid üksikult või väga väikestes, lõdvalt seotud kogudes ei ole sõnadel võimalust ellu jääda, vaid need kaovad ühes nende loojatega, vahel mõnekordse või isegi ühekordse tarvitamise järel.

Allakirjutanul oli võimalus mõni aeg tagasi osa võtta umbes 10-liikmelisest üliõpilaste rühmast, kus ühistel väljasõitudel ja koosviibimistel väga palju sõnu loodi. Näiteks kohupiima nimetati *agronoomiaks* sellepärast, et seda eriti agronoomid süüa armastasid. Rõngaskuivikud olid *monoklid*, sest et neid monokli asemel tarvitati jne. Kuid need uudissõnad on vaevalt küll üldkeelde levinud.

Juba oma sünnipõhjuse tõttu on argood erinevad. Ometi võib neis leida ka ühiseid sõnu. Juhtub ju tihti laenamise ühest argoost teise. Nii leiame näit. ühiseid sõnu alg-, keskkooli ja üliõpilaste argoodes. Isegi õpilaste ja sõdurite juures võib leida ühist.

Alles kõige uuemal ajal on hakatud erikeeltele enam tähelepanu pöörama. On uuritud sõdurite erikeelt (Saksa- maal, Prantsusmaal jne.), on ilmunud uurimusi kurjategijate sõnavara üle jne.¹ Kõige vähem on küll vist aga õpilaste erikeelega tegemist tehtud². Eestis aga ei ole selle teaduslikku uurimist üldse veel alustatud.

Allpool kasutatud materjal õpilaste erikeele alalt põhineb Tallinna Tütarlaste Kommertsgümnaasiumi V klassi

¹ Tuntum ja tähelepanuväärne neist on F. Kluge, Rotwelsch (1901).

² Berg, Skolpojks- ock studentslang (1900); R. G. K. Wrench, The Winchester Word book (1901); C. R. Stone, The Eton Glossary (1902) jt.

õpilastelt 1927.—28. a. jõuluvaheajal kogutud andmetel. Õpilaste keskmine vanus oli 16—19 aastat. Materjal on kogutud õpilaste suusõnaliste andmete järele, milleks asjast huvitatud õpilaste 6—12-liikmelisi rühmi küsitlesin. Küsitletud õpilased õpivad koolis võõrkeeltest saksa, vene (mida ainult mõnedes klassides õpitakse) ja inglise keelt.

Järgnevas toon kogutud materjalist valiku kujukamaid väljendeid.

Õpilaste nimetusi:

Ekspressid 'Vestholmi eragümnaasiumi õpilased'. Nimetus on antud punaste koolimütside tõttu. Elmarid 'Tallinna Tehnikumi õpilased'. Nimetus on tulnud ühe „igavese üliõpilase“ eesnimest, keda väga laialt tunti. Fati 'paks õpilane'. Kinokoomik Fatti nime laiendus. Hai-vaimer-vai 'juudi koolipoiss'. Hermese tütreid 'Tallinna Tütarlaste Kommertsgümni õpilased'. Koolimärgi järele, kus Hermese tiivad kujutatud. Seda nimetust tarvitavad eriti Tall. Poegl. Kommertsgümni õpilased. Kaatetid 'kadetid'. Nimetus on võetud geometriast. Kah üliõpilased 'Tall. Tehnikumi õpilased'. Kapstetid 'kadetid'. Kimna 'gümnaasiumi õpilane'. Kutked 'saksa koolipoissid'. Merkuuri pojad 'Tall. Poegl. Kommertsgümni õpilased'. Moodustatud vastavalt Tall. Tüt. Komm. õpilaste nimetusele „Hermese tütreid“. Poptšinski ja toptšinski 'kaks väikest ja teineteisega sarnanevat pinginaabrit või sõbrannat, kes alati ühes käivad'. Nimetus on võetud Gogoli „Revidendist“. Ratsa kimnad 'Tall. Linna I Tüt. Gümni õpilased'. Nimetus on tekkinud tutiga koolimütside tõttu, mis ratsaväelaste omi meelde tuletavad. Rebased 'kõik alamate klasside õpilased'. Sõna on saadud üliõpilaste terminoloogiast. Saksa jurkad 'saksa koolipoissid'. Torokohvkad, turukohvkad 'Tüt. Kaubanduskooli õpilased'. Moonutised vene sõnast trgovka. Sõna eelmine teisend on laialt tarvitusel Tallinnas lihtrahva hulgas tähenduses 'turunaine'. Tutiga täid 'Tall. Tehnikumi õpilased'. Nimetus on tulnud mütside tõttu. Väike vänt 'lühikasvuline õpilane'.

Õpetajate nimetusi:

Eit 'naisõpetaja'. Mäda kook 'pedagoog'. Pannkook 'pedagoog'. Taat, vana, vanamees (meesõpetaja nimetusi).

Konstaablite nimetusi:

Konnahabe. Kontsad klobisevad. Hm (viimane on lühend politseiniku sõimunimest võmm).

Omaduste nimetusi:

Esimese logardipolgu soldat 'ükskõikne, hoolimatu'. Ehve 'tore'. Vististi kontaminatsioon sõnadest eht ja vahva. Kehvnoi 'vaene'. Ka teisi venepäraste suffiksitega üldpruugi-sõnadest kujundatud sõnu leidub õpilastel. Prof. Saarestel tähelepanekute järele esineb neid Tallinnas laialdaselt. Kihvakoonal 'kade'. Logatsi polgulontrus 'laisk'. Mehka 'hea, mõnus'. Muhe 'hea, mõnus'. Nett 'meeldiv'. Saksakeelsest sõnast nett. Tarvitatakse suuremalt jaolt ühenduses „nett tütarlaps“. Papistpoiss 'kolmakas' (sest et papp on paindumatu aine). Suurte kõrva-dega supilontrus 'laisk'. Ütlus olevat tekkinud järgmiselt: väike algkooli õpilane joonistanud inimese: ümarmarguse pea, kriipsukesed ninaks, suuks ja hästi suured kõrvad. Ise öelnud seejuures: „Niisugune on minu vend, kui ta suppi lärbib.“ Timm 'nüri arusaamisega'. Ing-liskeelsest sõnast dim. Tume kui Toompea öövaht 'rumal'. Tume kui tõkati pudel 'kuuvalgel ööl kartulivao vahel 'rumal'. See väljend on kauris laialt tuntud. Vunts värk 'suurepärane, tore asi'.

Tegevuste nimetusi:

Irama 'lobisema'. Kanossa teekond 'minek direktori juurde'. Eriti siis kui õpilane midagi halba on teinud. Klaverit mängima 'masinal kirjutama'. Kobisema 'lobisema'. Kuupäeva saama 'inglis-keelse kirjatöö eest halba hinnangut saama'. Mainitud aine õpetaja kirjutab kirjatöö alla ainult kuupäeva sel korral, kui töö on nõrk. Maha treima 'enne tundi kaasõpi-lastelt ülesannet maha kirjutama'. Ütlus on väga laialt tarvitav Tallinna koolides. Tartu koolides esineb selle kõrval veel „maha pesema“, „maha peksma“, mida ma Tallinna kooliõpilastelt kuulnud ei ole. Maha vuristama 'õpitükki ruttu ütlema õpetajale'. Ütlus on Tallinna koolides laialt tuntud. Mõmisema 'lobisema, rääkima'. Plau

¹ Vt. EK VI (1927), lk. 199 (artiklis: Lisandeid kirjutisele 'Tundmused tegurina keelearengus').

tegema 'pärast pidu koolist puuduma' (vrd. saksa laenuga *Blaumontag*, eesti „sinine esmaspäev“). Poodi kukkuma 'halvasti minema'. Ütlus on tekkinud järgmistel põhjustel: kooli keldris on pood, kust õpilased võlgu saavad. Tihti käiakse siis sealt klassides võlgasid nõudmas. Siit on „poodi kukkumine“ ebameeldiva tähenduse saanud. Poppi tegema 'ilma põhjusega koolist puuduma'. Ütlus on Tallinna kooliõpilaste seas üldiselt ja väga ammu juba (vähemalt 25 aastat) tarvitata, kuna see Tartu kooliõpilastele võõras on. Rõõsastama 'punastama'. Tuletis sõnast rõõsk. Sisse puhvima 'salaja võtma'. Huvitav on, et ka Ojansuu seda sõna nimetab varaste argosse kuuluvaks (puffata)¹. Sisse sulima 'salaja võtma'. Tuletis sõnast suli. Soolikad võtavad sõna 'soolikad korisevad'. Spikeridama, spikkima, tikkima 'kirjatöö ajal paberilt salaja maha kirjutama'. Tippima 'masinal kirjutama'. (Sõna on tarvitusel ka üldkeeles.) Uduangerjaid püüdma 'valetama'. Votokrapsima 'pildistama'. Moonutis sõnast fotografeerima. Vuntsi kargama 'järsku midagi vihaselt ütlema'. Ära plagise papist lõugadega 'ära lobise'. Kõnekäänd on tulnud meeskoolidest. Tarvitatakse harva. Ära tule puurahadega püüdma 'ära valeta'. Üles vinnama 'pildistama'. Vrd. tõkelaenuga *üles võtma* (aufnehmen).

Haiguste nimetusi:

Linsalonsa 'influenta'. Taskutiisikus ja pudelikrambid 'simuleeritud haigus'. Ütlust tarvitatakse eriti kooli karskusringis. „Taskutiisikus“ üksikult tähendab rahapuudust ja „pudelikrambid“ — purjusolekut, nagu üldkeeleski.

Õppeabinõude nimetusi:

Lestakas, plesspaber, plössakas 'kuivatuspaber'. Vrd. saksa *Löschpapier*. Vineer 'Lutheri vabriku vineerist tehtud koolipaun'.

Peakatete nimetusi:

Kilukarp, koolikübar 'Tall. Tüt. Kommertsgümni müts'. Vormkübar 'koolimüts'. (Siis kui seda suvel kantakse.)

¹ H. Ojansuu, Suomen kielen tutkimuksen työmaalta, lk. 82.

Õpiainete nimetusi:

Kaubarihv 'kaubarehkendus'. Rihv on lühendus vene sõnast *арифметика*. Padilastika 'plastika'. Plärtskiri 'plakatkiri'. Sõna on tekkinud sellest, et siin töö juures alati palju laike sünnib. Tippkiri 'masinkiri'. Trigunn 'trigonomeetria'.

Söögiainete nimetusi:

Suure peaga silgud 'heeringad'. Tilkuvad asjad 'kurgid'. Sõna tekkimine on järgmine: ühel õpilasel olnud koolis kurke kaasas. Õpetaja näinud seda ja öelnud: „Tilkuvaid asju ei tohi kooli kaasa tuua.“ Vurts 'limonaad'. Sõna tuntakse ja tarvitatakse Tallinnas väga üldiselt.

Koolide nimetusi:

Kontstantstoorium 'konservatoorium'. Kõrdi-klubi 'naiskutsekool'. Mis kool see on, valged kindad ja augud sees? 'sõjakool'. Kadetid jalu-tanud suvel Kadriorus Kommertsgümni. õpilaste ees, käed auklikes valgeis kindais seljal.

Mitmesugust:

Ahhillese kand 'aine, mis õpilasele raskusi teeb, mida õpilane ei mõista'. Hoia suurt varvast 'hoia näppu'. Õpilastel on kombeks põialt hoida, kui kaasõpilane läheb ülesannet vastama. Siis minevat viimasel hästi. Hundipass, kiitusekiri 'sedel nõrga edasijõudmise kohta'. Jalad orkestris 'kinos kõige odavamas platsis'. Mine päntale (öeldakse, kui teise peale pahane ollakse). Oh sa kreeven (kirumissõna). Nii kui muumia tuleb klassi 'õpetaja kohta, kes pahasena, tõsisena klassi tuleb'. Nina vastu lina 'kinos kõige odavamas platsis'. **Сердце ноет** (õpilase kohta, kes eelmisel päeval noormehega tänaval vastu tuli või kes on kurvameelne ja unistav). Suur tänu, ma ei soovi su pitsi proovi võtta 'pesu paistab kleidilõikest välja'. Vahvnoisti 'hästi'. Vedas kui Tornimäe¹ hobusel 'läks halvasti'. Vilista vene keeli (öeldakse siis, kui millekski sugugi lootust ei ole. Klassis, kust materjali kogusin, õpi-

¹ Tornimäel Tallinnas on lahkamisasutis.

takse vene keelt, mis õpilastele väga raske tundub. Seepärast on vene keel siin identifitseeritud võimatuga).

Kogutud materjalis võib eraldada 13 protseduuri, mille tulemusena toodud sõnad esinevad: Metafoore: Ahhillese kand, klaverit mängima, ekspressid, kilukarp. Me-tonüümiaid: vineer, tilkuvad asjad. Võrdlusi: tume kui tõkati pott, nii kui muumia tuleb klassi. Hüperboole (ehk liialdusi): jalad orkestris, nina vastu lina. Katakreese: vuntsi kargama, vilista vene keeli. Eufemisme (halvatahenduslikule asjale meeldiva nimetuse andmine): kiituskiri, uduangerjaid püüdma. Onomatopöiaid ja deskriptiivnimetusi: vurts, tippkiri. Laensõnu: plössakas, timm. Eesti sõnu edasi tuletatult: sisse sulima, vahvnoisti. Üldnimede lühendeid: kimna, trigunn. Kontaminatsioonid: ehve. Sõnamoonutamisi: padilastika, linsalonsa.

Mitmete nimetuste kujunemisviis on selgusetu.

Võrreldes kogutud sõnu 3—4 aasta eest Tallinna koolides tarvitatud sõnadega ja Tartu õpilaste praeguse keelega leiame neis imestusväärt suure vahe. Suurt osa sõnu, mida Tartu õpilased tarvitavad¹, ei tunta Tallinna koolides. Näit. Tartus tarvitatakse sõnu: aabitsajunkrud, aabitsaratsanikud 'seminari algkooli õpilased'; emaleeritud ekspressi kõri 'vorst'; hiireküljed 'reeglivastased verbid'; lampkast 'koolipaun'; liivimaa apelsinid tuhasoustiga 'tuha sees küpsetatud kartulid'; maha peksma, maha pe-se-ma 'maha kirjutama'; mandariinid, plõks-mardikad, satikud, toobipõrssad 'väikesed õpilased'; vangimaja 'kool'; vesivõsu 'paks õpilane' jne. jne. Kõik need sõnad on Tallinna õpilastele tundmatud. Tundmatud on loomulikult ka kohalikkude koolide nimetused nagu eestika 'Eesti Tüt. Gümnaasium', 'Eesti Tarvitajate Keskkühisus' jne.

Samuti ei tunta Tallinnas sõnu, mida samades koolides 3—4 a. eest tarvitati, suuremalt osalt praegu enam mitte. Ja ümberpöördult: neile, kes vastava kooli 3—4 a. eest lõpetasid, on praegused sõnad enamasti võõrad. Näit. 3 aasta eest Tallinna Kommertsgüm. lõpetajad tarvitasid koolis sõnu, nagu šlipsikum 'kaelaside', püffakaa-lia ahv 'tüütes, kuid siiski enam-vähem heatahtliku suhtumisega'. Viljandi mudalaeva kapten, kui-

¹ Võrdluseks tarvitasin üliõp. A. Tuhker-Kõrvi väikest käsikirjalist kollektsiooni Tartu õpilaste erikeelest.

vamaa kapten — olid teatud noormehed, kes siniseid mütse kandsid, millel jahtklubi mütsidega sarnasust'. Nende sõnade tundmise kohta praeguste õpilaste juures ei läinud mul korda andmeid saada.

Vahest ootamatu tundub see, et palju enam sarnasust on 3—4 aasta eest kõneldud argoode vahel samas linnas erikoolides kui 3—4 a. eest ja praegu samas koolis. Näit. saksa koolipoiste kohta tarvitati 3—4 a. eest nii I Tüt. Gümnaasiumis kui Tüt. Kommertsgümnaasiumis saksa junsud, nüüd aga seda sõna ei tunta, kuna tarvitatakse selle asemel kutked ja jurkad. Ka on samas koolis eriklassidel oma eri-sõnatagavara, mis küll suurelt osalt teiste klasside omaga sarnaneb, mis aga ometi mitugi nüüsgust sõna sisaldab, mida teised klassid ei tunne ja mis õpilaste kooli lõpetades hävivad.

Erikeelte tundmaõppimisele ja nende arengu uurimisele meil Eestis tuleks enam tähelepanu pöörata. Kuna just argoo kiiresti muutub ja vaheldub, võib ta meil kergesti kas hoopis kaduma minna või argoosõnade tekkimislugu unuda ja sõnad meile sel kombel arusaamatuks jääda, nagu paljudega ongi sündinud.

Siintoodud sõnad esitavad üksnes valiku Tallinnas kogutud ainekust. Seegi materjal on saadud õieti ainult ühest koolist, ühest klassist, kuna mujalt kasutasin enam-vähem juhuslikult saadud sõnu. Seda ainekku tuleks muidugi koguda kõigist koolidest, kõigist linnadest.

C. Allik.